

D.33

DIYANET İLMİ DERGİ

PEYGAMBERİMİZ HZ. MUHAMMED (SAV)
- ÖZEL SAYI -

2. Baskı



ANKARA - 2003

AFRİKA'DA MEVLİD UYGULAMALARI

Ahmet Kavas*

Müslüman toplumların hayatlarında önemli yer tutan geleneklerinden birisi mevlid merasimidir. Kökünü tarihten alan, ama zaman içerisinde yenilenen adetlerle halkın dinî hislerini ifade etmelerine imkan vererek her an canlılığını korumaktadır. Hazret-i Muhammed'in doğum günü esas alınarak yaklaşık bin yıldır kutlanmaktadır. Asırlar içerisinde müslümanların doğum, sünnet, evlilik, ölüm veya her hangi bir vesile ile hüznü veya sevinçli anlarında tekrarlanan yaygın bir geleneğe dönüşmüş ve özellikle bazı toplumlarda bayram kelimesinin müteradiflerinden birisi haline gelmiştir.

Bugün hemen her toplumda öncelikle *Mevlidü'n-Nebevî*¹, *Leyletü'n-Nebevî*, *el-Mîlâdü'n-Nebevî* diye isimlendirilmektedir. Tertiplenen merasimler ve bugünlere mahsus okunmak üzere yazılan kitaplar da *Mevlid*, *Mevleviyye*, *Serîdetü'l-Mevlid*² kelimeleriyle ifade edilmektedir. Bütün İslam dünyası göz önüne alındığında mevlid için birbirinden farklı mahalli isimlerle de karşılarız. Afrika ülkelerinden Fas'ta *Mevsim*, Sudan'da *Havliye*, Mali'de "Büyük Gün" manasına *Donba*, yine Nijer nehri bölgesindeki müslüman toplumlarda *Gamu* (*Gamou*)³, Nijerya'da Nijer ve Benue nehirleri arasında kalan ve İslami adetlerle yörenin adetlerinin bütünleştirildiği bu güne *Gani-gani-rite de passages*, Togo'da "*fête des couteaux*" tabiri kullanılmakta-

* Dr., TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM).

1 Mevlid kelimesi bilhassa Latin alfabesinin kullanımıyla birlikte çok değişik şekillerde yazılır hale geldi: Mawuludu, mouloud, mülud, maulud, méilud (Fas); el-miloud, el-milâd, mulud (Cezayir); mîlûd, môled, mouled (Tunus); milud, mîlûd (Trablusgarp); maolud, moulid (Mısır).

2 Muhammed Nahkli, "Tunus'ta Mevlid", *Diyanet Dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran 1986, XXII, 155-166.

3 J. C. Froelich, *Les musulmans d'Afrique noire*, Editions de l'Orante, Paris 1962, 157.

dır.⁴ Hint alt-kıtasında *Urs*, Malezya'da *Hol* denmektedir.⁵ Mevlidin kutlandığı günlere topluca *Meusimü'l-Mevlûd* ve bu günün içinde bulunduğu hicri Rebiülevvel ayına ise *Rebiülenver* adı verilmektedir.⁶

Fas'ta dini menşeli bayram kutlamaları arasında yapılan tasnifte Kurban, Ramazan ve Mevlid büyük bayramlar sınıfında sultana teşbih edilirken, aşûre vezire, Cuma günü ise fukaraya benzetilmekteydi.⁷ Senegal'deki Ticaniler'in merkezi Tivavuan ile başkent Dakar ve Kaolack şehirlerinde her yıl törenlerle kutlanan mevlid müridlerin yıllık toplanma zamanıdır.⁸

Afrika kıtasındaki her müslüman ülke ve toplulukla ilgili olarak onların mevlid gelenekleri hakkında çok farklı şeyler söylemek mümkündür. Hazret-i Muhammed sevgisi bu gün münasebetiyle bir kez daha birbirinden farklı faaliyetlerle hatırlanılarak nesilden nesile bu gelenek yaşatılmıştır. Bir çok bölgede coşku dolu törenler hâlâ tertip edilmektedir. İslam dünyasında çıkan gazete ve dergiler bu gün ile alakalı özel sayılar çıkarıp, haberler yayınlamaktadırlar.⁹

Afrika'da Mevlid Merasimlerinin Tarihçesi

İslam Tarihinde bu kıtanın önemli bir yeri bulunmaktadır. Hazret-i Muhammed'e (SAV) inanan ilk müslümanlardan bazıları Mekke'deki müşriklerin şerlerinden kurtulmak için Habeşistan'a sığınmışlardı. Habeş kralı Necaşi'nin onları kabul etmesi ve ardından müslüman olması kıtada İslam'ın yayılması noktasında bir başlangıçtı. Yine köle iken İslam'a giren Habeşli Hazret-i Bilal'in şahsiyeti unutulmamalıdır.

Hulefay-i Raşidin döneminde Kuzey Afrika'da başlayan fetih hareketleri İspanya'ya kadar uzandı. Kıtanın başta kuzeyi ve doğusu olmak üzere, batısı ve Hint Okyanusu sahillerindeki toplulukların da bu dini kabul etmelerinin ardından asırlar boyunca geliştirdikleri kendilerine has İslam medeniyetleri sayesinde dünyanın diğer bölgelerindeki müslümanlardan etkilendikleri gibi onları da kendi örf ve adetleriyle etkilediler. Hazret-i Muhammed'in doğum yıldönümünü kutlama merasimi olan mevlid bu adetlerin başında gelmektedir.

4 Ahmed Rufai Mohammed, "The Influence of the Niass Tijaniyya in the Nijer-Benue Confluence Area of Nigeria", *Muslim Identity and Social Change in Sub Saharan Africa*, (Ed. Louis Brenner), Hurst & Company, London 1993, 116-134.

5 H. Fuchs [F. De Jong], "Mawlid", *EIFr2*, 886-889.

6 Yehoshua Frenkel, "Mawlid al-Nabî at the Court of Sultan Ahmad al-Mansûr al-Sa'dî", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XIX, 1995, 157-172.

7 P. Sinar, "Traditionnel and Reformist Mawlid Celebration in the Maghribi", *Studies in Memory of Gaston Wiet*, (Ed. Rosen-Myriam Ayalon), Jerusalem 1977, 371-413.

8 Le Sénégal, *Culture et Civilisation Islamiques*, Ed. Isesco, Rabat 1995, 230; H. Fuchs.

9 "Ârâ ve Rü'ye fi Zikri'l-Mevlidi'n-Nebevî", *Menârü'l-İslâm*, n.3, v.21, Rabiul-awal 1416-August 1995.

Kuzey Afrika'da gelişen İslam mimarisi Endülüs ve Afrika kıtasının her tarafına damgasını vururken, Kahire'de açılan Ezher ise o güne kadar benzerine rastlanılmayan ve günümüze kadar da yaşayabilen tek eğitim müessesesidir. Kıtanın dört bir tarafında kurulan ve bu medeniyeti temsil eden şehirlerin tarihi izleri günümüzde bile mevcut olup hala kültürel hayattaki canlılıklarını muhafaza etmektedirler. Bunlar arasında özellikle Kahire (Mısır), Trablusgarp (Libya), Kayrevan (Tunus), Merakeş (Fas), Timbüktü (Mali), Harar (Etiyopya), Kano-Sokoto (Nijerya), Lamu (Kenya), Zengibar (Tanzanya) ilk akla gelen merkezlerdir.

Tarihte mevlid merasimini ilk defa kutlayan, İfrikiyye diye bilinen ve bugünkü Tunus topraklarında ortaya çıkıp daha sonra doğuya doğru ilerleyerek Mısır'a gelip yerleşen Fatımiler (909-1171)dir.¹⁰ Kahire'de başlatılan mevlid töreni XII. asrın başında bir müddet yasaklandıktan sonra tekrar devam ederek bu devlet zamanında bir gelenek haline dönüştü.¹¹ Kısa zamanda mevlidin sınırlarını genişlettiler ve Hazret-i Muhammed'in doğum günü olmak üzere Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hüseyin ile o tarihteki Fatımi halifesi de dahil olmak üzere toplam altı şahsiyetin farklı zamanlardaki doğum günlerini yad etmek için devlet erkanının iştirakiyle törenler düzenleniyordu. Mevlid konusunda yapılan araştırmaların tamamında bu merasimlerin başlangıcı için bu dönem gösterilmektedir. Kahire de bu merasimin ilk defa tertiplendiği şehir olarak bu özelliğini muhafaza etmiş ve günümüze kadar en heyecanlı mevlid merasimleri burada ara vermeksizin kutlanmaktadır.¹²

Yapılan bütün faaliyetler henüz müslüman toplumun bütün kesimlerine yayılmış değildi. Gündüz yapılan törenlere şehrin ileri gelen dinî ve mülkî erkanı katılabildi. Hatta bu merasimlerde şiiğin tesirini görmekte mümkündü.¹³ Her ne kadar ahali bu törenlere iştirak etmeseler bile devlet adamları ülkedeki fakirlere, bu gün dolayısıyla para ve yiyecek dağıtarak bol miktarda sadaka veriyorlardı.¹⁴

Afrika'da başlayan bu gelenek zamanla İslam dünyasının en uzak noktalarına kadar yayıldı. Bir ülkeden diğerine geçerken Mısır'dan Mekke'ye geçişinde olduğu gibi hatta aynı ülkedeki bölgeler arasında dahi değişikliklere uğramaktaydı. Endonezya'dan Avrupa'ya kadar yaşayan bütün müslüman topluluklarda, Hint Okyanusunun Doğu Afrika sahilindeki ülkelerde Fas'a kadar kıtanın her tarafında değişik merasimler yapılmaktadır. Kısacası on iki Rebitülevvel İslam âleminin tamamında kutlanılan nadir günlerden birisidir.

10 Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtımiler", *DİA*, XII, 228-237.

11 M. Tayyib Okıç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidi'nin Tercemeleri", *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Dergisi*, I, Aralık 1975, 15-78.

12 Abdülmümin Sultan, 132; J. W. McPherson, *The Moulids of Egypt*, Kahire 1941.

13 H. Fuchs [Necla Pekolcay tarafından genişletilmiş], "Mevlid", *IA*, VIII, 171-176.

14 Abdülmümin Sultan, *el-Müctemaü'l-Asrî fi'l-Asri'l-Fâtımî*, 1985, 131-133.

Mevlidi devlet erkanının kendi arasındaki tören olmaktan çıkıp herkesin iştirakiyle kutlanan ve bir bayram havasına dönüştüren Selçuklular'ın Erbil şehri atabegi ve Selahaddin Eyyübi'nin kayınbiraderi Muzafferüddin Gökbörü'dür. Bu dönemde tarikat ehli kimselerin törenlere katkısı çok fazlaydı. Endülüslü alim İbn Dihye el-Kelbî (ö.633/1235)¹⁵ hac ziyareti esnasında 1207'de geldiği Erbil'de bu merasimlere iştirak etmiş ve müslüman ahalideki coşkuyu Atabeg Gökbörü için yazdığı ve *et-Tenvîr fî Mevlidi's-Sirâci'l-Münîr* isimli kitapta dile getirerek en ince teferruatına kadar anlatmıştı. Eserinde ilk defa bu kutlamaya *bidat-ı hasene* diyen kimsedir. Daha sonraki yıllarda bu tarz kutlamalar Selçukluların ve Eyyübilerin tesiriyle Mısır'da iyice yaygınlaştı.¹⁶

Kuzey Afrika ülkelerinden Fas'ta mevlid ilk defa Merîniler döneminde 690/1291'de Sultan Yusuf b. Yakub el-Merîni zamanında,¹⁷ Tunus'ta Hafsîler Devletinin (1229-1574) kuruluşundan hemen sonra, Cezayir'in batısındaki Tilimsan'da Abdülvadiler devleti sultanı II. Ebu Hammu Musa (1359-1389) devrinde kutlanmaya başladı. Diğer bir Abdülvâdi sultanı olan Ebu Ganiş Abdülaziz (1394-1434) bu merasimlere daha fazla önem verdi.¹⁸

Mevlid törenini ilk kurumsallaştıran devlet ise Memlûklüler'dir. Bunların devrinde herhangi bir şeyhin, bir velinin doğum yıldönümü maksadıyla yapılan törenler de mevlid içinde değerlendiriliyordu.¹⁹ Osmanlı hakimiyetine geçen Mısır'daki ahalinin dini-içtimai hayatının en önemlileri arasında mevlid merasimleri gelmekteydi. Özellikle tarikatların tertipledikleri bu faaliyetlerin yaygınlaşması her konuda kendilerine desteğin verildiği bu döneme rastlamaktadır. Ülke genelinde bildiğimiz mevlidin dışında ve çoğunluğu Şaban ayında kutlanan başka amaçlarla tertiplenen mevlidler de bulunmaktaydı. Ancak Ramazan ayından sonra büyük mevlid törenlerine hac hazırlıkları dolayısıyla ara verilmekteydi. Çoğunlukla bir hafta süren büyük mevlid merasimleri dışında bir gece süren küçük merasimler de yapılmıyordu. Osmanlı idarecileri her merasime katılmamakla birlikte mesela Gülşen-i Tarikatı şeyhinin mevlidine iştirak etmekteydiler. 1798'deki Fransız işgaline kadar geleneksel yapısını devam ettiren mevlidler bu tarihten itibaren kadınların da erkeklerle birlikte katıldığı törenlere dönüştü.²⁰

15 Mehmet Özdemir, "İbn Dihye el-Kelbî", *DİA*, XIX, 413-414. Bu eserin yazması Paris Bibliothèque Nationale'de (nr.1476, 3141) bulunmaktadır.

16 M. Tayyib Okiç.

17 İbrahim Harekat, *es-Siyasetü ve'l-Müctema fi'l-Asri'l-Sa'dî*, Dârü'l-Beyda, 259; Paul Paquignon, "Le Mouloud au Maroc", *Revue du Monde Musulmane*, Mai XIV, 5^e année-1911, n.5, 525-536.

18 P. Sinar.

19 Eric Geoffroy, *Le Soufisme en Egypte et en Syrie*, Damas 1995, 105-107.

20 Michael Winter, *Egyptian Society Under Ottoman Rule 1517-1798*, Routledge, London 1992, 175-184.

XIX. yüzyılda Kahire'de mevlid kutlamaları Rebiülevvel ayının ilk gününde başlıyordu. Binlerce insan küçük yerleşim mahallerinden büyük şehirlere akın ederlerdi ve kutlamaların ekserisinin merkezinde tarikatlar yer almaktaydı.²¹

Tunus'ta Osmanlı hakimiyetinin son beyliği Hüseyiniler (1705-1957) döneminde özellikle Ahmed Bey (1837-1857) tarafından mevlid resmen bir devlet törenine dönüştürüldü. Devrin şeyhülislamı Sidi İbrahim er-Riyahi'nin önderliğinde mevlid İstanbul'da yapılan merasimlere benzetilince halk tarafından daha fazla rağbet görerek kutlanır hale geldi.²² Bu gün münasebetiyle Bey resmi kıyafetlerini giymiş vaziyette devlet erkaniyla bütün müslüman ahalinin mevlidlerini tebrik etmek için şehir merkezinde dolaşmakta ve türbeleri ziyaret etmekteydi. Ardından meşhur Zeytune Camine gelerek dini törene katılmaktaydı. Tunus'taki Fransız işgali bu merasimleri engellemedi. Hatta sömürge valisi o günkü Tunus Beyi ile birlikte bütün merasimlere katılmakta ve son olarak tören alayıyla Zeytune Camisinin kapısına kadar gelip buradan ayrılmaktaydı. Beylik döneminden sonra merasimler başkent Tunus'tan eski Kayrevan şehrine kaydırıldı ve halen bir hafta değişik etkinliklerle kutlanmaktadır. Ülkenin her tarafından ziyaretçiler bu tarihi şehre akın etmektedirler.²³ Osmanlı dönemindeki merasimler konusunda bunları iyi müşahede edip bizlere aktaran Fransız şarkiyatçı ve sömürge idarecisi Paul Marty'dir.²⁴ Trablusgarp'da ise mevlid merasiminin idarecilerin katılımıyla resmileştirilmesi 1880 tarihine rastlamaktadır. Kuzey Afrika'da merasimlerin nümayiş yönüne ağırlık veren gelenekçiler kadar bunu toplumun dini konularda bilgi sahibi olmaları için vesile gören, özellikle Cezayir'deki İslah Hareketi taraftarı gibi yenilikçiler kendilerine has tarzlarda kutlamaktaydılar.²⁵

Günümüzde mevlid merasimi esnasında Mısır'a gidenlerin anlattıkları ile geçen asrın başında bu merasimleri görerek bunlar hakkında hatıralarını yazanların anlattıkları müslümanların bu güne alakaları ve coşkuları bakımından değişmediğini göstermektedir. 1923 yılı Ekim ayında Kahire'de Abbasiye meydanında başta devletin bütün kurumları olmak üzere bütün tarikatların, ilim müesseselerinin kurdukları çadırlar ışıklarla aydınlatılmıştı. Zira o dönemde de ülke genelinde toplum hayatının en fazla canlandığı günlerin başında mevlid gelmekteydi. Bütün seyyar satıcılar, meslek erbabı, köylüler, şehirliler, memurlar ve amirler her kesimden insan kitleleri bu merasimlere mutlaka iştirak etmekteydiler.²⁶

21 Dale F. Eickelman, "Mawlid", *Encyclopedia of Religion*, IX, Newyork 1987, 292-293.

22 P.Sinar.

23 Muhammed Nahkli.

24 Paul Marty, "L'année liturgique musulmane à Tunis", *Revue des Etudes islamiques*, VIII/1, 1935, 1-38.

25 P. Sinar.

26 Reşid Mazhar, "Mısır'da Mevlid-i Nebevî", *Mahfel Mecmua-i İslamiyyesi*, IV/42, Rebiülâhir 1342, 109-112.

Hiç şüphesiz Hazret-i Muhammed'in doğum gününün Kuzey Afrika'da büyük coşku ve şenliklerle ve en önemlisi dini merasimlerle kutlanması Afrika kıtasının diğer bölgelerini de yakından etkiliyordu. Kıtanın batı ve doğu bölgeleri başta olmak üzere her tarafında bu güne ilgi her zaman büyüktü.

Senegal'in Kaolack şehrinde kutlamalar Ticaniye Şeyhi İbrahima Niass tarafından bölgede yaygınlaştırıldı. Kendi tarikatına bağlı cemaatını bu gece vesilesiyle verdiği vaazlarıyla aydınlatmaktaydı. Bu şehire bu gün münasebetiyle Batı Afrika'nın bir çok tarafından ziyaretçi gelmekteydi. Bilhassa Nijerya'dan gelen ve ona intisap etmiş olan müslümanlar da Kaolack'ta gördükleri mevlid merasimini beğenerek kendi bölgelerindeki geleneksel kutlamaları burada gördüklerine benzetmekte geçikmediler.²⁷

Başta Afrika'da bu geleneği yayan ve günümüze kadar yaşatanların genelde tarikat ehli kimseler olduğu kabul edilmektedir. Hazret-i Muhammed'in mevlidi yanında müntesibi bulunulan herhangi bir tarikatın ileri gelenlerinin doğum günleri de mevlid merasimi olarak ihya edilmektedir. Mısır'da başta büyük mevlid olmak üzere 1970'de devletten kutlama öncesi farklı mevlit merasimleri için alınan resmi izinlerin sayısı üç yüz civarındaydı.²⁸

Doğu Afrika sahiline yakın ve Hint okyanusunda bulunan Kenya devletine bağlı Lamu adasında mevlid merasimleri son derece coşkulu kutlanmaktadır. Burada peygamber soyundan geldikleri söylenen kimselere özellikle bu gün münasebetiyle son derece hürmet edilmektedir. Adada bulunan on dokuz büyük camideki törenlere davet edilen ve şerif denilen bu kimselere Hazret-i Muhammed'i methetmek için yazılan şiirler okutturulmaktadır.²⁹

Büyük bir önemi haiz bulunan mevlid geleneği bir kaç asır içerisinde vazgeçilemez bir hale gelmişti. XVI. asrın başında Mısır'dan başlamak üzere Atlas Okyanusu sahilindeki Fas Sultanlığına kadar bütün Güney Akadeniz sahillerinde hakimiyetini kuran Osmanlı Devleti'nin bu gelenekten uzak olması söz konusu olamazdı. Kaldı ki Hazret-i Muhammed'in doğum günü olan ve genelde dini bir havada kutlanan gün Selçuklular'dan itibaren yaşatılan bir gelenektir. Ancak bunun günümüzdeki ifadeyle devlet tarafından da bizzat tertip edilir hale getirilmesi 1588'de III. Murat zamanında gerçekleşti ve halk nazarında da önemli bir yer tuttu. Bundan böyle sarayın her türlü desteğini esirgemediği bu gelenek her dönemde büyük merasimlere sahne olmaktaydı. Esad Efendi'nin *Teşrifât-ı Kadime* adlı eserinde Osmanlı mevlid merasimlerinden birisinin en ince teferruatına kadar tasvir edildiğini görmekteyiz. Osman-

27 Ahmed Rufai Muhammed.

28 H. Fuchs [F. De Jong]; J. W. McPherson, *The Moulids of Egypt*, Cairo 1941.

29 Dale F. Eickelman.

lı Devletinde mevlidin resmen bayram kabul edilip bugünün tatil edilmesi çok geç döneme rastlayıp ancak 1910 yılında gerçekleşmiştir.³⁰ Mevlid tarih boyunca Türkler'in hakim oldukları bölgelerde yaygın olarak kutlandı. Balkanlar'da, Kuzey Afrika'daki Osmanlı eyaletlerinde yapılan merasimler halen bir çok araştırmaya konu olmaktadır.³¹

III. Murat'ın muasırı Fas'ın ve Batı Afrika'nın güçlü sultanı Sa'dî hanedanından Ahmed el-Mansur (1578-1608)'un payitahtında düzenlenen törenler mahiyet itibarıyla İstanbul'dakine benzemektedir. Hatta bu sultan kendisi peygamber soyundan geldiği için mevlid merasimine Osmanlı Devletinden daha fazla önem verdiğini göstermek istiyordu.³² Sultanın hakimiyetindeki bölgelerde bulunan ileri gelen reisler, şeyhler, din alimleri, memurlar, askerler ve öğrencilere mektuplar gönderilerek Meraş'teki merasimlere çağrılıyorlardı. Toplumun önde gelenleri yılda bir defa da olsa bu vesileyle sultan tarafından sarayda misafir ediliyorlardı.³³ Mevlidin taşıdığı değer yanında devrin sultanları müslüman tebaası ile birkaç gün yakından ilgilenme ve onlarla buluşma fırsatına kavuşuyordu.³⁴

İslam toplumunu yakından ilgilendiren bu geleneğe bakış noktası her şeye rağmen müslüman alimler arasında iki muhalif cephe teşekkülüne engel olamadı. Birinci cepheyi meydana getirenler mevlidi dinin özellikle halk nazarında yaşanması noktasında önemli bir unsur olarak değerlendirenlerdir. İkincisi ise bunu bir bidat şeklinde görerek yersiz telakki etmezse de bilhassa halk kültüründen taşıdığı izlerden kurtulması gerektiğini ifade edenlerdir.

Kutlanmaya başlandığı ilk asırlardan itibaren bu konu çok farklı zeminlerde tartışılır hale geldi. Bunun menfi neticelerinin tezahürü olarak zaman zaman tertiplenen merasimlere yasaklamalar getirildi. Fatımiler döneminde bile vezir Efdal b. Bedr el-Cemâli (1094-1121) zamanında mevlitlerden dördü ortadan kaldırılmış ancak bir sü-

30 Vakânüvis Sahaflar Şeyhizade Mehmed Esad b. Ahmed el-Arabkiri [kısaca Esad Efendi adıyla bilinmektedir], *Teşrifât-ı Kadîme*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1870 (1287), s.1-13. Eserin ilk baskısı Çağrı Yayınları arasında Cahit Baltacı tarafından baş tarafına Esad Efendi'nin kısa hayatı ve Türkçe indeks eklenerek İstanbul'da 1979'da tekrar yayımlanmıştır. Yavuz Ercan da aynı yıl eseri sadeleştirmiş ve yine İstanbul'da Tercüman Yayınları arasında basılmıştır. Eserin ilk on üç sayfasında Osmanlı Devleti'nin başta Padişah olmak üzere ileri gelenlerinin Sultanahmet Camindeki mevlid merasimine teşrifleri tafsilatlı olarak anlatılmaktadır.

31 Mahammed Hadj-Sadok, "Le Mawlid d'après le mufti-poète d'Alger İbn Ammâr", *Mélanges Louis Massignon*, tome II, Institut Français de Damas, Damas 1957, 269-292. XVIII. asırda Cezayir'de müftülük yapan İbn Ammar bu makaleyi yazan Mahammed Hadj-Sadok'a göre Osmanlı döneminde ve öncesinde bu bölgede kutlanan mevlid merasimi dahil olmak üzere bütün dini-kültürel hayat üzerine kıymetli bilgiler vermektedir.

32 İbrahim Harekat.

33 Yehoshua Frenkel.

34 Michel Coirault, *Les fêtes: Judaïsme, Christianisme et Islam. Quand, pourquoi, comment?*, Ed. Asfar, Paris 1991, s.94-95.

re sonra eski haline döndürülmüştü.³⁵ Mevlid'e en sert tepki gösterenlerin başında Celâlüddin Abdurrahman es-Suyûtî gelmektedir. *Hüsnü'l-Muksit fî Ameli'l-Mevlid* adlı eserinde kısaca tarihini verdiği mevlidi bir *bidatı hasene* kabul etmekle birlikte merasim esnasında yapılan bir çok davranışın yanlışlığı üzerinde durmaktaydı.³⁶ Mevlide karşı bu tavrın XIV-XV. asırlarda daha aşırı hale geldiğini görüyoruz. Bilhassa Vahhabiler tarafından sert bir şekilde ortaya konulan bu karşı tavrın bir neticesi olarak halen bir çok İslam ülkesinde resmi veya gayri resmi kutlanan mevlidin sadece aile ortamında kutlandığı tek ülke Suudi Arabistan'dır.³⁷

Günümüzde dini eğitim alarak yetişenlerin çoğunluğunun mevlid merasimlerine rağbetlerinin yok denecek kadar azaldığı herkesçe bilinmektedir. Fakat bu ve benzeri kutlamalar halk nazarındaki din anlayışı içinde belli seviyede de olsa canlılığını korumaktadır. Mevlide karşı takınılan tavırların kaynağı çok eski dönemlere gitmektedir. İslam dünyasında mevlidi daha ziyade kutlama esnasındaki davranışlar dolayısıyla tenkidi ile bilinen İbn-i Teymiyye (ö.728) ve onun fikirlerinden etkilenenler, özellikle Vahhabi olarak takdim edilenler, daha sonraki asırlarda müslümanların belli kesimleri üzerinde ciddi tesirler bıraktılar. Mısır'da da bu etki görülmekle birlikte asil muhalefet edenlerin başında Muhammed Abduh, Reşid Rıza ve Mahmud Hattab es-Subkî gelmektedir.³⁸ Ancak bu gelenek bütün eleştirilere rağmen asırlarca mevcudiyetini korumasından da anlaşılacağı üzere bir *bidatı hasene* sınıfına dahil edilmiştir. Kaldı ki günümüzde sadece mevlid değil ibadet maksadıyla Kur'an okuma merasimlerine bile ilginin azaldığı göz önüne alınca mevlidin terkedilme aşamasına gelmesi bizleri fazla şaşırtmamaktadır. Herkes dünyayı etkileyen ve bir çoğu Hristiyan geleneği içinde mayalanan adetleri yerine getirirken ve bu davranışlarına değişik zeminler hazırlayarak birer insanlık mirası gibi takdim ederken İslam tarihinin birer mirası olan değerleri ise hafife almaktadır. Mevlide muhalefet edenler merasim esnasında Kur'an okunmasını, Hazret-i Muhammed'in sîretinden bölümler anlatılmasını ve ilahiler söylenmesini itirazsız kabul etmektedirler. Onların karşı çıktıkları hususların başında müzik aletlerinin kullanılması, folklorik gösterilerin yapılması, mum yakılması ve Kahire'deki gibi bu günün bir panayır havasına sokulmasıdır. Hatta bun-

35 Makrizî, *el-Hitat*, Institut Français d'Archeologie, Kahire 1986, I, 433, 466; H. Fuchs, "Mevlid", *IA*, VIII, 171-176.

36 Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, *Hüsnü'l-muksit fî ameli'l-mevlid*, Dârü'l-Küttübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, (Tahkik: Mustafa Abdülkadir Ata).

37 H. Fuchs [F. De Jong].

38 Ali el-Cündî, *Nefü'l-Ezhâr fî Mevlidi'l-Muhtâr*, Kahire 1985, 129-153. Mevlidin bidat olarak değerlendirilmesi konusunda lehte ve aleyhteki tartışmalar ile verilen fetvaları zikreden yazar daha sonra sırasıyla Fatımiler zamanında ortaya çıkışı, Eyyübiler zamanında coşkulu kutlanılmaya başlanması ve Memlükler zamanında kurumsallaşmasını teferruatlı olarak anlatmaktadır.); H. Fuchs [F. De Jong].

ları hristiyan kültüründen etkilenmenin bir sonucu görerek hiç olmazsa bu yönlerinin kaldırılmasını isteyenler vardır.³⁹

Mevlid merasimlerine getirilen kısıtlamalar, tamamen yasaklamalar genelde ülkelerdeki siyasi yapının değişmesine bağlı olarak da gelişebilmektedir. Osmanlı döneminde Mısır'da asırlardır kutlanan Hazret-i Hüseyin mevlidi bir ara yasaklanmış ancak daha sonra yeniden ihya edilmişti.⁴⁰ 1910 yılından itibaren Osmanlı Devleti tarafından resmi tatil yapılarak bayram ilan edilen mevlid Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra bu şekilde kutlanması kaldırıldı. İslam dünyasında geçmişte olduğu gibi günümüzde de zaman zaman yasaklamalar, engellemeler olmaktadır. Mesela Hint Okyanusunda bir ada devleti olan Kamer Adalarında 1978'de bu tarzda bir yasaklamaya gidilmişti.⁴¹

Bu konuyu ele alırken dikkatimi çeken husus yapılan menfi tavırlara rağmen mevlid geleneğinin yaşatılmasının müslüman topluluklar açısından büyük değer ifade ettiği. Bu vesile ile, yılda en az bir gün de olsa toplu halde müslümanların Hz. Muhammed'i hatırlamaları sağlanıyor, onunla ilgili bilgiler tazeleniyor, her türlü faaliyetlerle karşılıklı yardımlaşma duyguları geliştiriliyor.⁴²

Günümüz dünyasında devletlerin resmi tatilleri milli ve dini diye iki kısma ayrılmaktadır. Milli bayramlar sadece bir ülke sınırları içinde kutlanırken dini bayramlar ve önemli günler o dine inananların yaşadığı hemen her ülkede kutlanmaktadır. Dini bayramlar dışında İslam Dünyasında en yaygın kutlanan gün mevlid olup günümüzde ülkeden ülkeye farklılıklar arz etmektedir. Arap ülkelerinin bir çoğunda ve müslümanların çoğunluk olarak yaşadıkları Afrika'daki bir çok ülkede bayram kabul edilen bu gün münasebetiyle bir veya bir kaç gün tatil yapılmaktadır. Devletlerin en üst seviyesindeki idarecilerinin veya temsilcilerinin katıldığı resmi törenler başkentlerin büyük camilerinde kutlanmaktadır. Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Vakfı tarafından Hz. Muhammed'in doğum günü olan ve miladi takvime göre 20 Nisan 571 tarihi esas alınarak her yıl bu ayın son haftası "Kutlu Doğum" adı altında çok yönlü etkinliklerle kutlanmaktadır. Bu gelenek Balkanlar ve Türk Cumhuriyetlerine yayılmaya başlamakla birlikte henüz Afrika ülkeleriyle karşılıklı bir yakınlaşma olmamıştır. İslam ülkelerinin çoğunda bilhassa Afrika'da müslümanların çoğunluk

39 P. Sinar.

40 Michael Winter, 177.

41 Sultan Chouzour, *Le pouvoir de l'honneur: Essai sur l'organisation sociale traditionnelle de Ngazidja et sa contestation*, Institut des Langues et Civilisations orientales, Paris 1989, 57.

42 Uluslararası İnternet ağının evlerimize kadar girdiği günümüzde "mawlid", "meelad", "mouloud" şeklinde yapılacak aramalar sonucunda mesela www.nfie.com/meelad1.htm, www.geocities.com:0080/Athens/Olympus/9958/mawlid.html gibi adreslerle karşılaşmaktayız. Hatta bu adreslerde orijinal Arapça mevlid metinleri dahi bulunmaktadır.

halde yaşadıkları bölgelerde hicri takvim esas alınarak ve 12 Rebiülevvel tarihinde resmi tatil olarak kutlanmaya devam eilmektedir.

Mevlid Kitapları

Yaklaşık bin yıllık geçmişe sahip Mevlid merasimleri asırlar içinde yenilenecek devam ettiğinden bahsetmiştik. Bunun en güzel misallerinden birisi bu güne mahsus okunmak üzere mevlid kitaplarının yazılmasıdır. Mevlid kitaplarının tamamına yakınının ortak özelliği, doğrudan Hazret-i Muhammed'in hayatı hakkında öğretici bilgiler vermesidir. Ayrıca yine peygambere övgüler ihtiva eden ve ahlaki değerlere vurgu yapan eserler de bulunmaktadır.

İslam dünyasında en fazla elden ele dolaşan mevlid kitaplarını yazan alimler şunlardır: Süleyman Çelebi, el-Berzenci. Bunlardan Süleyman Çelebi'nin eseri hariç diğerleri Arapça yazıldıkları halde zamanla Berberice, Türkçe, Urduca, Sahilice gibi dillere tercüme edildiler. Süleyman Çelebi'nin eseri de Arapça dahil bir çok dile tercüme edilmişti. Batıda bu eserler hakkında çok sayıda ilmi araştırma yapılmasına rağmen ülkemizde ve genelde diğer İslam ülkelerinde Mevlid merasimleri aleyhine tavırların tesiriyle araştırmacılar için bu konular fazla cazip olmamaktadır.⁴³ Ancak İslâmî edebiyat uzmanlarınca konu edebiyat tarihi içinde incelenmektedir.

Mevlidle ilgili eserler arasında beş-altı asırdır elden düşmeyen kitaplar olduğu gibi, Kaside-i Bürde gibi daha Hazreti Muhammed döneminde yazılan şiirler de bu gün münasebetiyle okunmaktadır. Süleyman Çelebi (ö.825/1421)'nin 1402'de yazdığı *Vesiletü'n-Necat* adlı eseri Osmanlı hakimiyetinin bulunduğu bir çok ülkede en çok tercih edilen mevlid kitabıdır. Günümüzde dahi okunmaktadır. Arapça, Boşnakça, Tatarca, Çerkezce, Arnavutça, Kürtçe, Rumca gibi bir çok dile tercüme edilen eser defalarca basıldı.⁴⁴ Ancak konumuz gereği bu eserden ziyade bütün Afrika kıtasındaki müslüman topluluklar başta olmak üzere Yemen üzerinden Endonezya'ya kadar uzanan Güney Asya müslüman topluluklarında okunan meşhur bir mevlid kitabından bahsedeceğiz.

Cafer b. Hasan b. Abdülkerim el-Berzenci (ö.1179/1765) *Mevlidü'r-Rasul* veya *Mevlidü'n-Nebi* diye bilinen eserini 1750'li yıllarda Medine'de Şafi müftüsü olarak bulunduğu esnada yazdı. Hem şiir ve hem de nazım olarak Arapça kaleme alınan eser ilk önce 1290/1873'de Kahire'de olmak üzere günümüze kadar defalarca basıldı. Dili çok sade olduğu için Arap soylu olmayan diğer müslüman topluluklarda da kolayca anlaşıldığından dolayı hala rağbet görmektedir. Hindistan'dan İstanbul'a kadar Yemen ve Singapur da dahil bir çok ülkede özellikle XIX. asrın sonunda ve XX. asrın başında bir çok baskısı yapıldı. Hatta bazı Afrika dillerine de tercüme

43 J. Knappert, "The Mawlid", *Orientalia Loveniensia Periodica*, XIX, Leuven 1988, 209-215..

44 M. Tayyib Okıç, 15-78.

edildi. Yemen ve Singapur baskılarının sonuna Mekke müftüsünün mevlidin tambur eşliğinde okunmasına cevaz veren fetvasının ilave edilmesi de önemli bir husustur. Doğu Afrika'daki bütün müslümanların yaşadıkları Kenya, Tanzanya, Somali, Kamer Adaları gibi ülkelerde Berzenci mevlidi en yaygın olandır. Aslında Somali dilinde, Sahilicede (Swahili) tercümelemleri de olmakla birlikte merasimlerde Arapça metnin okunması tercih edilmektedir.⁴⁵ Bu mevlid kitabını Afrika'nın özellikle kuzey ve doğusunda yer alan ülkelerin başkentlerinde, önemli şehirlerinde bulmak mümkündür.⁴⁶ Doğu Afrika sahillerinde Berzenci'nin mevlidinden sonra en fazla okunan kitap Şeyhü'l-Kebir Abdurrahman b. Ali ed-Dibâi ez-Zebîdî'nin *Mevlidü's-Şerîfi*'dir.⁴⁷

Nijerya'nın kuzeyi başta olmak üzere diğer bölge ülkelerinde de dağınık halde yaşayan ve Pöl (Peul) de denilen Fulani etnik grubunun kendi lisanlarında yazılmış çok sayıda mevlid kitapları bulunmaktadır. Aynı şekilde Doğu Afrika sahillerinin en yaygın dili Sahili lisanında da mevlidler yazılıp basılmaktadır.⁴⁸ Sudan ve diğer bölge ülkelerinde de tesiri görülen Mirganiyye tarikatında mevlid normal zikir metinlerinden birisi olarak okunmaktadır. Güney Asya'daki müslümanlar arasında kendi dilleri Hintçe, Bengalce ve bölgedeki bir çok dilde yazılmış mevlid metinleri bulunmaktadır.⁴⁹

Mevlid merasimleri esnasında bütün bir İslam medeniyetinden izlere rastlamak mümkündür. Mesela Tunus'ta Osmanlı döneminde buradaki Bey, Zeytune Camiinden mevlidi dinleyip çıkınca ilahi grupları hep bir ağızdan Şerefüddin Muhammed el-Büsîrî (ö.696/1296-1297)'nin *Kaside-i Bürde* adıyla bilinen meşhur *el-Kevâkibü'd-dürriyye fi medhi hayri'l-beriyye* isimli eserini seslice okumaktaydılar.⁵⁰ Bu şerh mevlid merasimleri için en vazgeçilmez eser olup Somali, Kenya, Fas, Nijerya ve diğer ülkelerde hala mutlaka okunmaktadır. Sahili ve Malay dillerinde de tercümelemleri bulunmaktadır.⁵¹ En fazla mevlid kitaplarının bulunduğu dillerden birisi olan Sahilice'de Şerif Mansabî'nin *Kitâbü'l-Mevlid* isimli eseri ise 1935 yılında Almanca'ya tercüme edilmişti.⁵²

45 H. Fuchs [F. De Jong]. Bu maddeye *El*'nin ikinci baskısında J. Knappert tarafından Doğu Afrika bölgesindeki merasimlerle "Afrique orientale" başlığı altında bir kısım eklendi.

46 J. Knappert.

47 J. Knappert.

48 J. Knappert, *Traditionnal Swahili Poetry*, Leyde 1967.

49 J. Haafkens, *Chants musulmans en Peul*, Leyde 1983; H. Fuchs [F. De Jong].

50 Muhammed Nahkli.

51 Mahmut Kaya, "Büsîrî, Muhammed b. Saîd (ö.695/1296)", (Hz. Peygamber için yazdığı şiirlerle üne kavuşan şair olup Kasîdetü'l-Bürde'si 160 beyit ve Kasîdetü'l-Hemziyyesi ise 455 beyittir.), *DİA*, VI, 468-470. (Büsîrî'nin kasidesinin Arapça metni, Türkçe tercümesini yapan Prof. Dr. Mahmut Kaya aynı zamanda Kasîde-i Bürde'deki beyitleri günümüz Türkçe'sine yeniden uyarlayarak *Altınoluk* dergisinde Ocak 1999 tarihinden itibaren seri halinde yayımlamaktadır); J. Knappert.

52 M. Tayyib Okıç. (G. Neuhaus tarafından "Scharifu Mansabu-Kitabu Maulid" adıyla tercüme edilen 1935'te Berlin'de basıldı).

Hazret-i Muhammed'i methetmek için yazılan mevlid kitapları yanında Afrika'daki bir çok ülkede oranın meşhur tarikat önderlerini, velileri methetmek için de mevlidler yazılmaktadır. Bu önemli kimselerin doğum günleri için düzenlenen törenlerde daha ziyade bunlar okunmaktadır. Mervyn Hiskett'in araştırmalarına göre Batı Afrika'da medih ve siret tarzında yazılan eserler birer mevlid metni telakki edilerek bu gün münasebetiyle tertiplenen törenlerde okunmaktadırlar. Son dönemlerde Nijerya'da müslüman şairlerin yazdıkları ve Hazret-i Muhammed'i konu alan şiirler oldukça fazladır.⁵³

Mevlid Esnasındaki Dini Törenler

Merasimlerin başında Kur'an-ı Kerim'den bazı kısımların okunması ve bugüne mahsus yazılan mevlid kitaplarından mutlaka birkaç bölümün okunması zaruridir. Kur'an-ı Kerim kıraati öncesinde ve sonrasında, mevlid bölümleri arasında Hazret-i Muhammed'i konu alan ilahiler topluca veya mevlidhan tarafından tek başına söylenir. Camilerde eski dönemlerden itibaren devam eden ve Hz. Peygamberin doğumunu konu alan vaaz verme ve hutbe okuma geleneği günümüzde de devam etmektedir. Toplumun farklı kesimlerine de hitap etmek amacıyla büyük İslam şehirlerinde konferanslar verilmektedir. Vaizler ise camilerin içinde kürsülerde, dış mekanlarında ayakta veya oturarak vaaz etmektedirler. Batı Afrika'daki Mali Cumhuriyetinde bu vaazlar esnasında da ilahiler ihmal edilmemektedir.⁵⁴ Bu ülkede bulunan tarihi Timbuktu şehrinde İslam dünyasının bir çok ülkesinde olduğu gibi mevlidden bir gün önce oruç tutulur ve dini eserler okunur.⁵⁵ Asırlardır Mali'nin diğer tarihi şehri Jenne (Djenne) ile birlikte hemen hemen her bölgesinde işyerlerinde, tarlalarda, çarşıda, sanatkarlar, çiftçiler, ustalar ve tüccarlar Hazret-i Muhammed'i methedici şiirler söylemektedirler.⁵⁶

Hazret-i Muhammed'in doğum yıl dönümündeki bu coşku merasimleri Nijerya'nın Nijer ve Benue nehirleri arasında kalan bölgedeki Ticanilerde yedi gün devam etmektedir. Kur'an okullarında okuyan öğrenciler arasında Kur'an-ı Kerim okuma yarışmaları, mahalli dillere İslami metinlerin tercümelere, Hazret-i Muhammed'in hayatından kesitler ve İslam tarihindeki önemli hadiselerden bir kısmı temsili olarak canlandırılmaktadır. Bundaki maksat genç yaşlı herkesin eğitilmesine yöneliktir.⁵⁷

Mevlid merasimlerindeki görevlilerin güzel sesli ve Kur'anı Kerim'i hatasız oku-

53 Mervyn Hiskett, *A History of Hausa Islamic Verse*, SOAS, London 1975; J. Knappert, "The Mawlid".

54 Seydou Cisse, *L'enseignement islamique en Afrique noire*, l'Harmattan, Paris 1992, 49.

55 J.C. Froelich, 157.

56 Le Mali, *Culture et Civilisation Islamiques*, Ed. Isesco, Rabat 1988, 291.

57 Ahmed Rufai Mohammed.

yanlardan seçilmesi dinleyiciler üzerinde büyük tesir bırakmaktadır. Bu güne mahsus olmak üzere asırlar önce yazılmış olmakla birlikte canlılıklarını koruyan ve genelde şiir tarzındaki mevlid kitapları mutlaka farklı makamlarla okunur. Osmanlı geleneğinde mevlid metni kendilerine mevlidhan da denilen bir veya bir kaç kişi tarafından sıra ile okunurken özellikle Kuzey Afrikalıların geleneğinde hem Kur'an-ı Kerim'in hem de mevlid metnininin koro halinde hep bir ağızdan ve yüksek sesle okunması önemli bir alışkanlıktır.

Tunus'ta Zeytune Camii dışında ülkenin her tarafındaki camilerde 12 Rebiülevvel günü de dahil olmak üzere üç gün, Kayrevan şehrinde ise ülkenin diğer şehirleri Sus, Sfakus ve başkent Tunus'dan gelenlerin de iştirakiyle yedi gün devam etmektedir. el-Cezûlî'nin *Delîlül-Hayrat*'ı, el-Bûsîrî'nin *Kaside-i Bürde* ve şerhi *Hemziyye* okunmaktadır.⁵⁸

Mevlid sadece Hazret-i Peygamberin doğum günü ile sınırlı kalmayıp bazı ülkelerde bugünden önceki günlerde başladığı gibi bazı ülkelerde ise Mali'de olduğu gibi bugünü takip eden yedi gün süresince devam etmektedir.⁵⁹

Mevlid Esnasında Dini Törenlerin Dışında Yapılan Faaliyetler

Kuzey Afrika ülkelerinden Tunus'ta mevlidin resmi törenlerle kutlandığı dönemlerde o günkü Tunus Beyinin de hazır bulunduğu Zeytune Camiinde okunan mevlid esnasında Hazret-i Muhammed'in anlatıldığı bölüme gelince minarelerden silah ve top atılıyordu. Mehter takımının çaldığı besteler ve zaviyelerdeki ilahi gruplarının söylediği ilahiler ahalideki coşkuyu iyice artırmaktaydı.⁶⁰ Sadece dini bir havanın yaşanmadığı mevlid merasimleri toplumun bir arada şenlik havası içinde neşeli bir vaziyette bu günü kutlamalarına da vesile olmaktadır. Bir çok Afrika ülkesinde müslümanlar eski dönemlerden kalma bir adet olarak bu gün münasebetiyle en güzel elbiselerini giymektedirler. Timbüktü'de soylu genç kadınlar her türlü süs eşyalarını takınıp birbirlerini ziyaret etmektedirler. Hatta bir yıl boyunca evinden dışarı çıkmayan kadınlar bu gün münasebetiyle dışarı çıkmaktadırlar.⁶¹

11 Rebiülevvel gününden itibaren bir çok ülkede merkezi camiilerde toplanan müslümanlar Hazreti Muhammed'in hayatı hakkında verilen nasihatleri, konferansları dinlemekte, dualar ve ilahiler söylemektedir. Dini merasimlerin ardından orada bulunanlara yemek ikram edilir. Tunus'ta mevlid gününe has "asîde" denilen yemek pişirildikten sonra akrabalara ve komşulara tabaklarla dağıtılmaktadır. Esnaf ise pişirttikleri asîdeyi Kayrevan Ulu Camiine göndererek fakir ve dilencilere ikram eder-

58 Paul Marty.

59 Seydou Cisse, 49.

60 Muhammed Nahkli.

61 Le Mali, 291-292; J.C. Froelich, 157.

ler. Tunus Beyi ise camiden çıktığı esnada Zeytune'nin kayyumları ve gönüllüler cemaata şerbet veriyorlardı.⁶²

Hediyeleşme bu törenler yapıldığı günlerde ihmal edilmeyen bir husustur. Bazı bölgelerde çocuklar ellerinde taşıdıkları mumlarla ilahiler söyleyerek sokakları dolaşmaktadırlar. Aşure gününde olduğu gibi mevlidin de resmi tatil olduğu mesela Kahire'de şehrin bir çok yeri ışlandırılmaktadır. Bu gün münasebetiyle müslümanlar camilere, kabirlere ve Kur'an okunan diğer mahallere akın ederler. Mevlid esnasında genelde Kur'an-ı Kerim'den bazı kısımlar, mevlid kitabından bölümler, ilahiler okunduktan sonra yapılan dualarla törenin bu en önemli kısmı tamamlanır. Kutlamaların müslüman topluma sağladığı yarar sadece Hazret-i Muhammed'in hayatı hakkındaki bilgileri tazelemekle sınırlı kalmayıp aralarındaki yardımlaşma duygusunu da beslemektedir. Tunus'ta ve diğer ülkelerde büyük ateşler yakılarak folklorik gösteriler yapılmaktadır.

Mevlid Merasimlerinin Müslüman Topluluklar Üzerindeki Etkileri

Bu merasimler müslüman topluluklar arasında dinin toplum hayatındaki en güzel tezahürlerinden birisidir.⁶³ Mevlid dini bir tören olarak kutlanırken farklılıklar kadar toplumların kendi yapılarına uygun millilik/yerlilik vasıfları da dikkat çekmektedir. Tarih boyunca Fas, Cezayir Tunus ve Mısır'daki kutlamalar, Türklerin hakim olduğu diğer bölgelerdeki kutlamalar ve Afrika'daki siyahi müslümanların kutlamaları kendilerine mahsus tarzlarda düzenlenmekteydi.⁶⁴

Bu kutlamalar hem geçmişte hem de günümüzde toplum için her yönüyle bir kazanç olmaktadır. Ticari hayat canlandığı için Tunus'ta olduğu gibi esnaf dükkanlarına "Ya Bereketü'n-Nebi" gibi yazılar asarken,⁶⁵ Mısır ve diğer ülkelerde alış-verişte artış görülmektedir. Mevlid Doğu Afrika'da en gösterişli merasimlerden birisi olarak sadece bir tarikat veya belli bir cemaatin değil bölge ülkelerinin tamamındaki müslüman toplumların müşterek geleneğidir. Özellikle Uganda, Kenya, Tanzanya gibi ülkelerde bu merasimler esnasında yapılan faaliyetler sadece müslümanlar üzerinde değil putperest kabileler üzerinde de müspet tesirler meydana getirmektedir. Hatta bunların bazılarının kitleler halinde ihtida etmelerine vesile teşkil eden bir nevi tebliğ faaliyeti diye düşünenler dahi vardır.⁶⁶

62 Muhammed Nahki.

63 François Constantin, "Le saint et le prince sur les fondements de la dynamique confrérique en Afrique orientale", *Les voies de l'Islam en Afrique orientale*, Karthalla, Paris 1987, 85-109.

64 P. Sinar.

65 Muhammed Nahki.

66 Christian Coulon, "Vers une sociologie des confréries en Afrique orientale", *Les voies de l'Islam en Afrique orientale*, Karthalla, Paris 1987, 111-133.

Mevlidin Çad, Sudan, Kuzey Afrika ve diğer doğu Afrika ülkeleri ile özellikle batı Afrika'da bir çok ülkede bayram olarak kutlandığından bahsetmiştik.⁶⁷ Değişik vesilelerle müslümanlar mevlid merasimleri tertipleyerek bu günü belli döneme tahsis etmeyip yıl boyunca farklı günlerde de mevlid yapmaktadırlar. Mesela Tanzanya'da çocuğun doğumunun on dördüncü günü münasebetiyle de mevlid okutulması gibi.⁶⁸ Hint Okyanusunda bulunan ve üç küçük adadan meydana gelen ve halkının tamamı müslüman olan Kamer Adalarında (İles Comores) sadece Mevlid günü değil Rebiülevvel ayı bu güne hürmeten dini ve içtimai bakımdan son derece hareketli geçmektedir. Bu ayın adına da "mevlid ayı" manasına "mwezi wa maulida" denmektedir. Bu ay boyunca her gün Hazret-i Muhammed'in doğumunu kutlamak için merasimler tertiplenmektedir. Kamer Adalarında Rebiülevvel ayında doğan her müslüman kendi evinde bu ayın her hangi bir gününde mevlid okutması gerektiğine inanır. Evinin sorumluluğunu alana kadar ailesi tarafından düzenlenen mevlidi daha sonra bizzat kendisi düzenler. Öğleden sonra başlanan merasime aile fertleri, komşular ve çevredeki dindar kimseler çağrılmaktadır. Fatiha ile başlayan merasimde mevlid kitabından okunan bölümler ve aralarda getirilen salavatlardan sonra fatiha tekrar okunarak duası yapılır ve gelenlere yemek ikram edilir.⁶⁹

Mevlid merasimleri esnasında yapılan masraflar bizzat devletler tarafından karşılandığı gibi toplumun ileri gelenleri, dini vakıflar, bizzat müslüman ahali arasında yapılan yardımlaşmalarla da karşılanmaktadır. Tunus'ta Osmanlı döneminde bu merasimlere yapılan giderlerin bir kısmının karşılanması için Azize Osman isimli bir müslüman kadını vakıf kurmuştu. Türk asıllı bu hayırsever kadın, vakfı vasıtasıyla *Kaside-i Bürde* ve şerhi *Hemziyeyi* okuyan çocukların her birine ve onları yetiştirenlere ücret ödenmesini sağlamıştı.⁷⁰ Yine ülkedeki Hubus Vakfı fakirlere mevlid münasebetiyle irmik ve para dağıtarak bu günü rahat kutlamalarına yardımcı olmaktadır.⁷¹ Osmanlı döneminde Mısır'da Ebu'n-Nur Mehmed Paşa'nın kurduğu vakfı sayesinde mevlid merasimi yeniden ihya etmişti.⁷²

Müslümanlar bu kutlamalar esnasında küçük yerleşim birimlerinden büyük şehirlere akın etmektedirler. Bu gün münasebetiyle cemaat ülkenin önemli vaizlerini, ileri gelen müftülerini dinlemek imkanı elde etmektedirler. Kamer Adaları'ndaki büyük şehirlerin çevresindeki kasaba ve köylerden müslümanlar buralara akın etmekte ve

67 H. Fuchs [F. De Jong].

68 H. Fuchs [J. Knappert].

69 Sultan Chouzour, 55.

70 Paul Marty.

71 Muhammed Nahkli.

72 Michael Winter, 177.

büyük gruplar halinde coşkulu kutlamalar yapılmaktadır. Bu esnada yapılan her türlü masraflar toplumun farklı kesimleri tarafından karşılanmaktadır.⁷³

Toplumda farklı amaçlarla mevlid merasimleri yapılmaktadır. Mesela Kamer Adalarında hamile kadınlar, yolcular, kötülüklerden korunmak isteyenler, yeni girişimlerde bulunacak insanlar da kendilerinin uygun gördükleri vakitlerde mevlid törenleri düzenlemektedirler. Yine her müslüman, çocuk sahibi olduğunda doğumdan dört gün sonra mevlid okutmaktadır.⁷⁴

73 Sultan Chouzour, 57.

74 Sultan Chouzour, 58, 157.